

Іваницька Н.Л., Савчук Т.В.
*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, Україна*

СИНСЕМАНТИЧНІ ДІЄСЛОВА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ У ЇХНІЙ ПРОЕКЦІЇ НА ПРОЦЕСУАЛЬНИЙ ДЕНОТАТ

В україністиці вивчення дієслівної лексики в її проекції на денотат здебільшого сконцентровано на виявленні її семної природи, встановленні ієрархії семної структури слів та цілих лексико-семантичних груп, а також орієнтовано на структуру словосполучень і речень (В.М.Русанівський, І.Р.Вихованець, К.Г.Городенська, С.Я.Єрмоленко, Н.Л.Іваницька, А.П.Загнітко, Н.В.Гуйванюк, М.Я.Плющ та ін.) . Останнім часом посилилась увага до класифікації дієслів за їхніми дистрибутивними (сполучальними) характеристиками, що засвідчує орієнтацію досліджень на денотативну природу дієслова. Проблему співвідношення дієслів із реаліями позамовної дійсності в сучасній лінгвістиці розв'язують при дослідженні синтагматики слів і словоформ. Саме цей підхід можна розглядати як складну сукупність різних методів і методик, пов'язаних із маніпулюванням лексичними одиницями мови з метою виявлення в них ресурсоспроможності щодо називання відповідного денотата.

Попри активні пошуки дослідників у цьому напрямку, в українському мовознавстві об'єктом спеціального наукового дослідження досі не було вивчення дієслівної лексики, бодай у загальних рисах, в аспекті її номінативної здатності виражати відповідний процесуальний денотат. Щоправда, в україністиці такі проблеми певною мірою порушувалися в плані вивчення потенціальних можливостей предикатів різних типів (О.І.Леута, І.А.Пасічник, Т.Є.Масицька, О.А.Тронь, С.В.Марченко, Н.М.Попович, О.В.Куц, О.М.Галаган, Г.В.Кутня, Т.В.Ситар, О.А.Семенюк) та в плані визначення абсолютивно-релятивних характеристик дієслів, їхнього потенціалу в утворенні підрядних словосполучень, впливу на утворення компонентів позиційної (формально-граматичної) структури речення, в т.ч. й на специфіку синтаксичного аналітизму вираження категоріальних значень (О.С.Мельничук, Г.М.Удовиченко, А.П.Коваль, П.С.Дудик, Н.М.Сологуб, О.Д.Пономарів, Д.Х.Баранник, А.П.Грищенко, Л.О.Кадомцева, К.Ф.Шульжук, І.І.Слинько, М.У.Каранська, Г.О.Козачук, М.Ф.Кобилянська,

Н.Л.Іваницька, Л.М.Коваль, Л.В.Прокопчук, Н.І.Кухар, Т.В.Савчук та ін.)

З-поміж сукупності проблем, пов'язаних із дієслівною лексикою, нам видається досить актуальним питання виявлення таких її параметричних характеристик, які б загалом засвідчували можливість /неможливість дієслівної словоформи називати той чи інший денотат як фрагмент позамовної дійсності.

Класифікувати повнозначні слова за характером денотативних найменувань видається можливим лише з урахуванням функціонування їх у словосполученнях чи реченнях. Це цілком закономірно, оскільки повнозначні слова називають взаємопов'язані денотати, які в переважній більшості мають розчленований характер. Зауважимо, що термін «розчленований денотат» є дещо умовним, оскільки розчленованість базується на єдності, взаємозв'язку, взаємозалежності предметів (*удосконалення виробництва*) та дій і предметів (*удосконалювати виробництво*).

Сучасні теорії «автосемантизму – синсемантизму» повнозначних слів, що ґрунтуються на їхніх сполучувальних можливостях, досить рельєфно відтворюють денотативну природу повнозначних слів щодо їхніх можливостей власним фонемним складом іменувати той чи інший денотат. Справді, елементарне порівняння, наприклад, дієслів *світити* (*Сонце світить*) і *впроваджувати* (*Викладач впроваджує комп'ютерні технології в навчальний процес*) засвідчує, що, будучи повнозначними, ці дієслова по-різному називають процесуальні денотати. У першому випадку (*Сонце світить*) дієслово власним фонемним складом (закрито), іменує процесуальний денотат, в той час як для називання процесуального денотата в другому випадку дієслівна лексема *впроваджувати* є дещо обмеженою, що виявляється в обов'язковому «супроводженні» її словами в знахідному відмінку (*впроваджувати що? в що?*). Отже, саме денотативна неоднорідність процесів спричиняє суттєву відмінність у їхній мовній експлікації. Дієслово *світити* відтворює закладений у ньому зміст своїм власним фонемним складом, а для реалізації значення дієслову *впроваджувати* потрібен відповідний контекст – залежні від нього повнозначні слова в певних граматичних формах. Саме ця ознака повнозначних слів, зумовлена їхніми денотатами, що виявляються на межі лексикології та граматики, дає підстави проводити внутрішньочастиномовний розподіл повнозначних слів за їхніми семантико-граматичними властивостями.

Особливо виразною в українській мові постає мовна розчленованість процесуальних денотатів, що її виявляють підрядні словосполучення із опорним словом-дієсловом релятивної семантики: *підбадьорити друга, аналізувати твір, належати батькові, згадати правило, підсумовувати виступи, передбачати погоду, повірити в себе, поводитися впевнено, поєднати навчання з роботою* тощо. Такі словосполучення утворюють семантичні єдності повнозначних слів, що іменують процесуальні денотати. Процесуальний денотат, названий дієсловом у семантичних єдностях, є «відкритим», зорієнтованим на обов'язкову «присутність» предметного денотата у двокомпонентних семантичних єдностях (*зосереджуватися на чому? наполягати на чому?*), чи предметних денотатів у трикомпонентних семантичних єдностях (*доводитися кому? чим? заповнювати що? чим?*). У цих і подібних випадках у словесних номінаціях денотатів простежується зв'язок відповідних процесуальних денотатів та предметних денотатів, їхня природна нероздільна зумовленість.

Неабиякий інтерес викликають явища номінації своєрідно розчленованого процесуального денотата, коли в його мовному вираженні беруть участь первинно релятивні дієслова із незаповненою об'єктною позицією: *Не будь солодким проглинуть, не будь гірким проклянуть* (Нар.тв.) – (проглинуть кого?; проклянуть кого?). Такі явища називають «семантичним стягненням», «компресією», «стисненням тексту до певного мінімуму, рівнозначного за інформаційною цінністю розгорнутому варіанту». Особливо вираженим це простежується в реченнях із інфінітивними формами дієслова: *Випросити – не вкрати* (Нар.тв.); *Легко наказувати, та не так легко здійснювати* (А.Кащенко) – (випросити що? у кого?; вкрати що? у кого?; наказувати кому? що?; здійснювати що?). Номінований у такий спосіб процесуальний денотат сприймається як узагальнена дія з відсутньою конкретикою її акціональної спрямованості.

Отже, вивчення повнозначних слів у їхній проекції на відповідний денотат сприяє розкриттю внутрішніх закономірностей семантики і структури повнозначного слова і тим самим поглиблює теорію його знакової природи загалом.